

ODMEVI NA DOGODKE

Polonca Kovač

200 LET GRIMMOVIH PRAVLJIC

Okoli božiča 2012 bo minilo 200 let, kar je izšel prvi snopič Grimmovih pravljic. To je bilo v dobi romantike, ko so v stiskah burnega časa in v prebujeni narodni pripadnosti iskali svojo potrditev tudi v starih pričevanjih. V Nemčiji je v tem obdobju izšlo več zbirk pravljic; od 1782 do 1812 kar sedem zajetnih pravljličnih zbirk različnih zbiralcev, ki so danes znane predvsem strokovnjakom. Le Grimmove pravljice so preživele različne čase, se naselile v otroških sobah mnogih narodov in prevedene v 160 jezikov postale (poleg Luthrove *Biblije*) najbolj prevajana nemška knjiga. Kaj je na njih tako posebnega, tako privlačnega?

Brata Grimm sta bila sama po sebi posebna človeka, vse življenje tesno povezana kot brata, prijatelja in sodelavca. Njuno življenje in delo je sicer dobro raziskano, a raziskovalci še vedno odkrivajo zanimive podrobnosti. Steffena Martusa, avtorja njune zadnje biografije (*Die Brüeder Grimm*, Berlin 2009), npr. preseneča, da sta kljub krutim časom ohranila idilično podobo otroštva in kako sta do podrobnosti zasnovala svoj življenjski projekt, ki so ga mnogi sodobniki imeli za provokacijo ali pa se zanj sploh niso zmenili.

Jakob in Wilhelm Grimm sta odraščala v času, ki do otrok ni bil prijazen. Deželni knez Wilhelm IX (dežela Hessen) je takrat izdal uredbo, da je potrebno otroke, ki niso ubogljivi in spoštljivi do svojih staršev, strogo kaznovati. Kazni so lahko bile res krute (pretepanje, stradanje, sramotenje) in se dogajajo tudi otrokom v Grimmovih pravljicah. Pa vendar sta si Grimma v nasprotju s časom prizadevala za idilično podobo otroštva, opisovala sta tudi »nedolžna veselja otroštva«, čeprav ju je življenje že zelo zgodaj postavilo pred preizkušnjo. Jakobu je bilo 11 in Wilhelmu 10 let, ko jima je umrl oče in sta morala potem kot najstarejša otroka poskrbeti za družino. Pa vendar sta se s hrepenenjem spominjala otroštva, svojih igrač, božičnega drevesca, vseh drobnarij, ki so ju razveseljevale.

Nekaj podobnosti bi lahko našli z našim Francetom Bevkom. V knjigi Alenke Puhar *Prvotno besedilo življenja* so opisane krute navade takratnega časa, ki so ponazorjene tudi z odlomki iz Bevkove knjige *Zlata voda*. Pa vendar tudi iz te knjige izžareva milina, »nedolžno veselje otroštva«. Vsaka malenkost je vredna zanimanja in raziskovanja, povsod so drobna veselja.

In prav iz zanimanja za podrobnosti sta brata Grimm z otroško radovednostjo dosledno zasnovala svoj življenjski projekt – zbrati stara pričevanja in v njih najti pravila, ki bi veljala tudi v njunem burnem času. Verjela sta v »voditelje po naravi«

in pri iskanju vrednot in naravnega reda sta usmerila svoje znanstveno zanimanje v stare sage, mite, pesmi in pravljice, v zgodovino jezika in prava.

Za svoje ogromno delo praviloma nista dobivala pohval. Mnogi sodobniki so imeli njun znanstveni program za provokacijo, na njuno navdušenje za »nepomembno« so gledali z nerazumevanjem, češ da občudujeta prav vsako staro šaro. Ko je Jakob Grimm svojemu knezu poklonil izvod zajetne nemške slovnice, ga je ta resno opozoril, naj zaradi takih postranskih poslov ne zanemarja svoje službe na dvoru.

Brata sta bila po značaju zelo različna. Starejši, Jakob, je bil odločnejši. Čeprav je kot vojak v času Napoleonovih vojn prodiral proti Parizu in se ukvarjal tudi s politikom (udeležil se je npr. Dunajskega kongresa), je bil predvsem znanstvenik, ki je vztrajno zasledoval svojo misel in zbiral stare rokopise, knjige ter stara pričevanja. Bil je tudi zelo delaven, saj je dneve in dneve lahko od jutra do večera presedel pri pisanju. Ko je izšla slovnica, se je pesnik Heine pošalil, da mora biti avtor za tako gigantsko delo gotovo v zvezi s samim vragom. Jakob pa je bil tudi odrezav in je pogosto komu kaj zabrusil.

Wilhelm je bil nežnejši, vse življenje bolehen, priljubljen v družbi, lepo je pel in recitiral, znal je prijetno kramljati z damami. Kljub različnosti sta bila brata neločljiva. Že v otroštvu sta bila zelo povezana, skupaj sta zbirala knjige za svojo knjižnico. Z enako vnemo sta kasneje zbirala stare dokumente in pričevanja, njuna znanstvena misel je bila usklajena, z enako ljubeznijo sta skrbela tudi za družino (imela sta tri mlajše brate in sestro). Vse življenje sta ostala skupaj in šaljiva igra tistega časa *Eden naj se oženi* je namigovala na njiju. Res se je oženil samo eden, Wilhelm, vendar to ni zmotilo harmonije med bratoma.

Postala sta ikona nemške kulture, s slovarjem in slovnico sta postavila temelje sodobne lingvistike in nam zapustila bleščečo knjigo pravljic.

Brata Grimm sta zbirala pravljice, ki so živele v ustnem izročilu; pomagale so jima tudi njune prijateljice in znanke, načitana meščanska dekleta. Toda zapis je brez dvoma njuno avtorsko delo.

Wilhelm jih je zapisoval bolj pripovedniško, Jakoba je bolj zanimala vsebina, zato jih je samo skiciral. Ob izdaji so bile deležne precejšnje kritike, češ komu neki so namenjene. Za otroke njihova dvomljiva morala in krute scene naj ne bi bile primerne, odrasli pa tako naj ne bi brali zgodb o palčkih in drugih pravljicnih bitjih. Wilhelm je upošteval kritike, vztrajal pa je pri stališču, da je to vzgojna knjiga za otroke. Pravljice, ki so preveč direktno opisovale nasilje ali namigovale na obscenost, je pregledoval in popravljal toliko časa, da so ustrezale meščanski pedagogiki tistega časa. Vztrajal pa je pri prepričanju, da grozljiva vsebina, povedana na prijazen način in s pomirljivim tonom (na primer »Pa se je dogodilo ...«), vzbuja nekakšen prijeten strah. Počasi so se pravljice prijele in se zapisale v kolektivni spomin celih generacij. Proučevali in interpretirali so jih na razne načine in strokovnjaki različnih področij to počnejo še danes, ko kroži med mladimi tudi več sladkobno poenostavljenih predelav (tudi v filmski obliki), pa tudi takih, ki potencirajo grozljivost.

Slovenci imamo prevod celotne zbirke šele slabih dvajset let, seveda pa so bile najznačilnejše pravljice prevedene že dosti prej. Niku Grafenauerju, ki je bil v letih 1974–1993 urednik za otroško leposlovje pri založbi Mladinska knjiga, se je zdelo, da smo veliki zamudniki in da je skrajni čas, da zamudo nadoknadimo. To lepo nalogo – prevod celotne zbirke – je zaupal meni. S spoštovanjem in veseljem sem

se lotila dela, zelo hvaležna pa sem mu bila tudi zato, ker me z rokom ni priganjal. »Ko boš gotova, pa prinesi«, je rekel in to je velikodušnost, ki je v današnjem času skoraj nepredstavljiva.

Seveda sem »že od nekdanj« poznala Grimmove pravljice, toda s prevajanjem se tekstom še drugače približaš. Pri tem delu se mi je zdelo, kot da bi nekdo stresel na pisano preprogo bleščeče kamenčke in kraguljčke. Tu so se gnetli in vrveli junaški bedaki in modri strahopetci, togi velikaši in prebrisani preprosteži, pogumne deklice, razvajene mevžice, ukročene trmoglavke, zvesti prijatelji in zahrbtni bratje, požrtvovalni, pa tudi samopridni starši, kot strup zlobne starke, pa tudi take, ki jih je sama milina, grabežljivi starci, majhna uš, kozlički in prašički, sam Bog Oče in celo vrag. Seveda so pravljice slika nekega davno minulega časa, a njihovo branje je hkrati tudi iskanje arhetipov in podobnosti z današnjim življenjem, kar prevajalca mimogrede še kako zabava. So pa tudi manj zabavne primerjave. *Dobra kupčija* in *Žid v trnju* spomnita na odnos do Židov in njegove žalostne posledice. Kar se godi v kleti pravljice *Ženin ropar*, nas nehote spomni na grozo koncentracijskih taborišč ali Guantanamo.

Mnogo sem si dala opraviti s prevodi imen, listala sem po starih nemških slovarjih in seveda po Kebrovem *Slovarju imen*. Močno uveljavljene slovenske različice sem seveda obdržala, saj so nekatera imena prav hudo posrečena. Špicparkeljč je ne bi mogel dobiti boljšega imena. Razbijala sem si glavo s premnogimi Hansi in Greticami, izmisliti sem si morala na primer Motovilko za Rapunzel, ali Pik Pok Ropotač za Pif Paf Poltrie, nekatere pa sem pustila v izvorni obliki. Iskala sem izraze za orodja, ki so komaj še v rabi, za liturgične predmete. Pri prvih me je včasih razsvetlil kakšen prijazen kmet v Škofjeloških hribih, za druge sem telefonirala k frančiškonom ...

Skrbno in počasi sem nizala eno pravljico za drugo in se pri tem čudila bogastvu jezika in prisposodbam iz narave, ki spremljajo čustvena dogajanja. Kako v pravljici *Ribič in njegova žena* kipi morje in z barvo in valovi spremlja nenasitni pohlep ribičeve žene. Podobno tudi v pravljici *Brin* prebujanje pomladne narave spremlja nežno pričakovanje rojstva otroka.

In kako je danes s »prijetnim strahom«, o katerem je govoril Wilhelm Grimm? Dogodivščine in nevarnosti so res hude, v mnogih pravljicah so opisana kruta maščevanja, ponavadi kot pravična kazen, pravljica *Brin* pa je od vseh najhujša. Tako črno zlobo si je težko predstavljati in to pravljico omeni marsikateri odrasel bralec Grimmovih pravljic kot argument, da to res niso pravljice za današnje otroke. Ne poznam pa otroka, ki bi jo prebral, in tudi ne odraslega, ki bi jo hotel kateremu prebrati. Seveda pa niso vse pravljice »grozne«, »neprimerne«, veliko jih je šegavih in duhovitih.

Naj končam s citatom dr. Martine Tomori: »S pripovedkami in bajkami pripravljajo odrasli otroke za življenje že tako dolgo, kot je stara človeška kultura. .... Izraziti simbolizem, dramatično dogajanje, jasna povezava vzrokov in posledic – vsa ta orodja pravljic, ki so odraslemu pretirana in neverjetna, so otroku razumljiva in zanj tudi spodbuda, ki mu toliko lažje izostri razum, kolikor bolj mu razburka čustva.«

In tako ta knjiga pravljic ostaja prelepo darilo, ki sta nam ga brata Grimm pred dvesto leti položila pod božično drevo.